

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
NAGROBKA NN Z WAZĄ
Z CMENTARZA BAZYLIAŃSKIEGO W KRZEMIENIECU,
UKRAINA**

Autor opracowania: mgr Marta Butkiewicz; nr dyplomu 8280

Listopad- grudzień 2020

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP s. 2
2. OPIS INWENTARYZACYJNY s. 3
3. KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU s. 4-3
4. BUDOWA TECHNOLOGICZNA s. 4
5. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ s. 5
6. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE s 6.
7. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH s 6-7.
8. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA s. 8-15

WSTĘP

Niniejsze opracowanie wykonano na zlecenie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, z siedzibą w Warszawie przy ul. Antoniego Józefa Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa.

Praca dotyczy zabytkowego nagrobka NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, obwód tarnopolski, Ukraina. Cmentarz położony jest na zboczu góry Wołowica w północno- zachodniej części miasta.

Opracowanie wykonano w oparciu o wizję lokalną oraz literaturę przedmiotu.

OPIS INWENTARYZACYJNY

Obiekt pochodzi z Cmentarza Bazylińskiego (ukr. Монастирський цвинтар) w Krzemieńcu, Ukraina. Nekropolia położona jest w płn.- zach. części miasta na zboczu góry Wołowica. Na cmentarzu nie istnieje podział na kwatery ani rzędy. Czas powstania nagrobka to XIX wiek. Brak informacji na temat osoby spoczywającej w tym miejscu, uniemożliwia wyznaczenie dokładnej daty.

Brak danych na temat autora, fundatora oraz wykonawcy dzieła. Nagrobek wykonany z wapienia biogenicznego.

Ogólne wymiary obiektu to:

- max wys.-175 cm
- max szer.- 82
- max gł.-60

Miejsce pochówku oznaczone urną na kolumnie i podstawie. Urna jeden z klasycystycznych motywów opasana jest girlandą z draperii. Element ustawiony został na podstawie w formie niskiego walca. Kanelurowana kolumna posiada owalną płytcinę w połowie wysokości trzonu od strony frontowej. Całość spoczywa na dwustopniowej podstawie.

KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU

Cmentarz Bazyliński, na którym znajduje się obiekt, zwany jest inaczej poreformackim, pobazylińskim lub monasterskim. Brak dokładnych danych na temat daty utworzenia nekropolii. Przypuszcza się jednak, że mógł powstać ok. roku 1760 jako cmentarz przyklasztorny, ufundowanego przez Stanisława Potockiego klasztoru ojców reformatów. W 1807 r. reformatów przeniesiono a na ich miejsce sprowadzono Bazylianów. Rezydowali tu do 1839 roku, potem kościół i klasztor zajęła cerkiew prawosławna. Odtąd na cmentarzu oprócz rzymokatolików i unitów zaczęto chować prawosławnych.

Cmentarz Bazyliński znany jest najbardziej jako miejsce pochówku profesorów Gimnazjum i Liceum Krzemienieckiego¹.

Pochówków ludności pochodzenia polskiego zaprzestano w 1891 roku, kiedy to otworzono w Krzemieńcu nowy Cmentarz Katolicki zwany również Polskim.

---

¹ B. Marcisz, S. Rudka, *Krzemieńskie nekropolie*, Warszawa 1999, s.27.

W latach XX poprzedniego stulecia opiekę nad grobami z katolickiej części Cmentarza Bazylińskiego zaczął sprawować zastęp harcerzy Witolda Żółkiewskiego², który wykonał dokumentację fotograficzną zachowanych wówczas grobów³.

Po drugiej wojnie światowej cmentarz został pozbawiony opieki, część grobów krzemienieckich profesorów została zniszczona⁴.

W 2010 roku konserwator J. Plucha opracował kwerendę *Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie grobów polskich na Cmentarzu Bazylińskim w Krzemieńcu*⁵.

Obiekt powstał najprawdopodobniej w XIX wieku.

BUDOWA TECHNOLOGICZNA

Nagrobek wykonano z wapienia biogenicznego (ogład makroskopowy), który pochodzi prawdopodobnie z pobliskich kamieniołomów. Użyto 6 bloków skalnych do wykonania poszczególnych części (urna, podstawa, kolumna, baza, dwa stopnie podstawy).

Poszczególne elementy nagrobka wykonano za pomocą tradycyjnych metod i przy zastosowaniu odpowiednich narzędzi powszechnie stosowanych w rzeźbiarstwie i kamieniarstwie. Po przewiezieniu kamienia z miejsca wydobywania do warsztatu opracowano wstępnie poszczególne powierzchnie, następnie dopracowano ze szczególną dbałością o detale. Powierzchnię tych elementów opracowano gładko i oszlifowano.

Elementy połączono ze sobą zaprawą wapienno- piaskową (ogład makroskopowy).

Element zwieńczający może posiadać metalowy dybel.

---

² Tamże.

³ M. Otmianowska, *Przyczynki do badań nad Cmentarzem Bazylińskim w Krzemieńcu*, [w:] Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, t V, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 1013, s. 432.

⁴ Tamże.

⁵ Maszynopis znajduje się w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego MKiDN. Autorowi nie udało się uzyskać dostępu do maszynopisu.

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Opisywany obiekt znajduje się w ekspozycji zewnętrznej, w bliskim sąsiedztwie drzew i krzewów. Przez co narażony jest na ciągłe działanie niszczących czynników atmosferycznych.

Nagrobek jest stabilny konstrukcyjnie, ustawiony w pierwotnej osi pionowej. Podstawa pomnika znajduje się częściowo pod poziomem gruntu.

Na pomniku zaobserwowano następujące rodzaje zniszczeń:

-zielone, szare, czarne, jasnoczerwone plamy powstałe na skutek zarażenia mikroorganizmami oraz podczas procesów reakcji produktów rozkładu wapienia z zanieczyszczeniami atmosferycznymi

-ubytki warstwy powierzchniowej

-wyoblenia krawędzi

- ubytki formy

Powierzchnię nagrobka pokrywają różnego rodzaju luźne nawarstwienia w postaci kurzu, liści, szczątków owadów itp. (szczególnie w partiach podstawy).

Na stan zachowania obiektu największe znaczenie miało działanie wody oraz wiatru. Zawilgoceniu nagrobka sprzyjało również bliskie sąsiedztwo wysokiej i niskiej roślinności.

Niszczące działanie wiatru oraz wody wpłynęło na zmniejszenie czytelności formy rzeźbiarskiej oraz wyoblenia krawędzi. Woda, w której powstały związki agresywne tj. roztwory odpowiednich kwasów (H_2SO_4 , HCl , H_2CO_3 , HNO_3), działała chemicznie. W wyniku działania kwasów węglan wapnia zostaje rozłożony i powstają odpowiednie sole wapniowe. Rozpuszczony w wodzie kwaśny węglan wapnia mógł również migrować w czasie wysychania kamienia przez odparowanie wody do powierzchni i osadzać się ponownie w postaci obojętnego węglanu – następowało tworzenie zewnętrznej powłoki uszczelniającej. W połączeniu z innymi czynnikami proces ten doprowadził do złuszczenia powierzchni, zwiększenia porowatości skały a w końcu do wymycia materiału skalnego. Wiatr nanosząc różnego rodzaju substancje takie jak piasek, ropy smółki itp. uderzając nimi ścierał i szlifował powierzchnię wyoblając ją. Dodatkowo miał on znaczącą rolę w zasiedleniu powierzchni kamienia w najrozmaitsze bakterie, grzyby, porosty, glony i inne organizmy żywe.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Prace konserwatorskie przy obiekcie mają na celu przede wszystkim powstrzymanie czynników niszczących obiekt, częściowe przywrócenie pierwotnego wyglądu nagrobka oraz zabezpieczenie materiału skalnego przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych. W tym celu przeprowadzone działania będą polegały na :

- usunięciu wszelkiego rodzaju nawarstwień chemicznych oraz biologicznych
- dezynfekcji obiektu
- hydrofobizacji materiału skalnego.

Należy przy tym zwrócić uwagę na odpowiednie wyeksponowanie obiektu. Wykonując prace ziemne przy otoczeniu nagrobka należy nieznacznie przesunąć element z sąsiedniego nagrobka, który wręcz wspiera się na omawianym obiekcie.

Podczas prac ziemnych należy zwrócić szczególną uwagę czy w okolicy nagrobka nie znajduje się tablica inskrypcyjna, która mogła by wymiarem i kształtem pasować do płytciny na trzonie kolumny.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu zachowania obiektu przed konserwacją.
2. Przesunięcie elementu kamiennego pochodzącego z innego nagrobka (nieznacznie, tak by nie zatrzeć jego oryginalnej lokalizacji).
3. Odślonięcie elementów podstawy poprzez usunięcie nadmiaru ziemi. Dokładana ocena stanu zachowania przysłoniętych elementów podstawy.
4. Usunięcie niskiej roślinności porastającej nagrobek oraz jego bezpośrednie otoczenie w szczególności korzeni krzewów.
5. Wstępne oczyszczenie powierzchni obiektu z nawarstwień w postaci suchej roślinności, kurzu, pajęczyn, humusu, mchów, porostów itp. przy pomocy szczotek, pędzli, sprężonego powietrza.
6. Usunięcie spękanych spoin.
7. Dezynfekcja nagrobka preparatem biobójczym np. Prewentol RI 50 firmy Blik, Algat.firmy Altax.
8. Oczyszczenie powierzchni obiektu z silnie scalonych z podłożem nawarstwień. Proponuje się zastosowanie strumienia gorącej wody pod ciśnieniem. W razie

konieczności użycie metody strumieniowo- ścierniej, przy odpowiednio dobranym ścierniwie oraz ciśnieniu. Proces nie powinien naruszać powierzchni kamienia jak i jego głębszych warstw, nie może też wpływać negatywnie na właściwości materiału skalnego.

9. Ewentualne usunięcie zapylenia po mikroorganizmach i porostach. Proponuje się użycie np. 5% roztworu podchlorynu wapnia. Po zabiegu powierzchnię kamienia należy umyć starannie wodą.
10. Ponowna dezynfekcja obiektu
11. Wykonanie drobnych uzupełnień w kamieniu masami mineralnymi imitującymi wapienie. Ze względu na dużą porowatość oraz występowanie licznych szczątek organicznych proponuje się wykonanie własnej zaprawy np. na bazie wapna dołowanego z dodatkiem białego cementu, jako wypełniacz zastosowanie kruszonego wapienia o odpowiednio dobranej frakcji oraz pokruszonych szczątków organicznych np. muszelek. W razie konieczności barwienie masy imitującej kamień pigmentami naturalnymi. Użyty materiał powinien kolorystyką, frakcją przypominać oryginalny materiał skalny. Uzupełnienia powinny być odpowiednio sezonowane a ich właściwości zbliżone do oryginalnej substancji zabytkowej.
12. Zabezpieczenie obiektu przed mikroorganizmami preparatem hamującym rozwój organizmów żywych np. Lichenicida 464, Aspetina M. (Ważne by wybrany preparat nie wpływał na wygląd obiektu oraz nie działał szkodliwie na materiał skalny).
13. Ewentualne, miejscowe scalenie kolorystyczne uzupełnień np. farbami żolowo-krzemianowymi Restaurolasur firmy Keim.
14. Hydrofobizacja obiektu np. preparatem Funcosil SL, firmy Remmers.
15. Splantowanie terenu wokół nagrobka
16. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

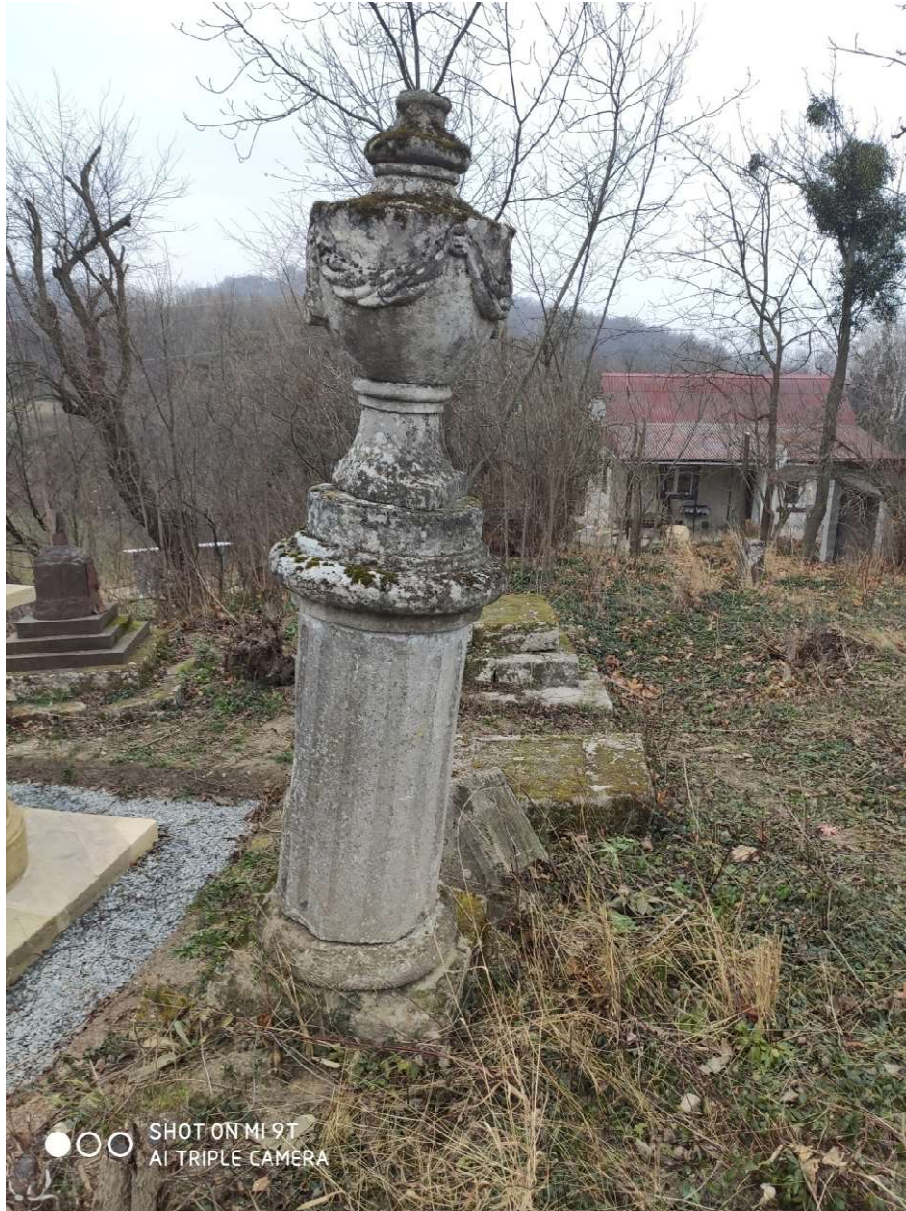
Fot. nr 1. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina.
Widok ogólny, front. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 2. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina.
Widok ogólny, tył. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 3. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny, lewy bok. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 4. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina.
Widok ogólny, prawy bok. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 5. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Widok ogólny. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 6. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Fragment z owalną płyciną, widoczne liczne skupiska mchów i porostów, ubytki warstwy powierzchniowej. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 7. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina. Fragment podstawy kolumny, front. Widoczny brak spoiny, mchy, porosty, ubytki formy powierzchniowej. Stan z grudnia 2020 roku.

Fot. nr 8. Nagrobek NN z wazą z Cmentarza Bazyliańskiego w Krzemieńcu, Ukraina.
Waza , tył. Stan z grudnia 2020 roku.